

Theunes Haakma Wagenaar (1908-1986) ontsloten

C. L. Temminck Groll

'De gotiek en het wonder van Wagenaar' noemde prof. R. Meischke zijn gedeelte van de bijdrage in het maandblad Oud-Utrecht van mei 1978, gewijd aan Haakma Wagenaars zeventigste verjaardag. Hij constateerde daarin dat Wagenaar eerder de laatste der middeleeuwse bouwmeesters was dan een eindpunt van de neogotiek.

Het is dat beeld dat overkwam op diegenen die de Utrechtse kerkenrestauraties, waaraan het voorafgaand artikel in dit nummer is gewijd, van nabij konden volgen.

Een beeld van grondig onderzoek, van vreugde over het kleinste historische detail dat aan het licht kwam en van het consciëntieus voorstellen uitwerken voor Bouwcommissie en Architectenbureau.

Voorstellen die vanuit de vondsten waren opgebouwd en zeker ook vanuit een inderdaad 'gotische' creativiteit, die op elk decennium van al die eeuwen en op de lokale varianten daarin kon worden ingesteld.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg gaf in dit grote project een zekere ruimte voor uitvoering van een aantal van die tot in details uitgewerkte gedachten.

Enkele decennia eerder kreeg een bijzondere restaurateur als C. W. Royaards ook wel eens wat méér ruimte dan vele van zijn collega's.

Reeds bij Toon Haakma Wagenaars overlijden stelde ik dat het wenselijk zou zijn om een bibliografie van zijn geschreven werk samen te stellen. Niet alleen vanwege de tekst, maar minstens evenzeer vanwege zijn prachtige, verhelderende tekenwerk, dat van elke publikatie een onlosmakelijk deel uitmaakt. Wat hij schreef is zeer verspreid en soms moeilijk op te sporen. Een laatste stuk is zelfs onvoltooid gebleven: de 'Cursus Kennisoverdracht', de neerslag van wat hij in een reeks van voordrachten aan alle bij het Utrechts restauratiewerk betrokkenen presenteerde. De tekeningen zijn daarin tot in een verder stadium gereed gekomen dan de tekst; nog veel had er moeten volgen. De incomplete bundel is onder meer te raadplegen bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Zijn werk is van het grootste belang voor ieder die in gotiek is geïnteresseerd of die betrokken is bij het onderzoek of het restaureren van een middeleeuws gebouw. Wagenaar beziet daarin een periode van drie eeuwen Europese cultuur – voortdurend in beweging, evenals de onze – als het ware van binnenuit.

Bibliografie Th. Haakma Wagenaar *

1934

1. (Haakma Wagenaar en A. Komter), *Elf eeuwen bouwkundig teekenen*, uitg. genootschap Architectura et Amicitia, Amsterdam 1934.
2. Drie gezichten op de Stad Utrecht uit 1434, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1934, pp. 48-57.
3. De eerste omloop van den Domtoren in de XIVe en XVIe eeuw, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1934, pp. 58-84.

1935

1. Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, jrg. 56 (1935), pp. 1-8 en 17-20.
2. Boekbespreking (J. H. de Herder e.a.), Overijssel, hoe het bouwt, dikwijls goed, dikwijls fout, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, jrg. 56 (1935), p. 448.

1936

1. De St. Cunerakerk te Rheden, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, jrg. 57 (1936), p. 232.
2. Het nieuwe glas van prof. R. N. Roland Holst in den Dom te Utrecht, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, jrg. 57 (1936), pp. 269-270.
3. *De bouwgeschiedenis van de Buurkerk te Utrecht*, proeve eener historische voorbereiding van de restauratie van een middeleeuws monument, Utrecht 1936. Boekbesprekingen:
  - A. K. in: *Heemschut*, 1936, p. 6.
  - K. L. Symons in: *De 8*, 1937, p. 93.

1937

1. Het archiefwerk van Jhr. Ir. G. G. Calkoen, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1937, pp. 23-28.
2. De aula van de Rijksuniversiteit te Utrecht, *Bouwkundig Weekblad Architectura*, jrg. 58 (1937), pp. 29-30.
3. Kleurenpsychologische behangsels, *id.*, p. 182.
4. Boekbespreking August Corbet, Cornelis Floris en de bouw van het stadhuis van Antwerpen, Antwerpen 1937, *id.*, p. 247.
5. De nieuwe St. Pauluskerk te Utrecht van Ir. G. C. Stuyt, *id.*, pp. 278-280.

6. Nieuwe Verkeersbruggen te Arnhem, Nijmegen, Moerdijk en Vianen, *id.*, pp. 293-303.
7. Bijdrage, 2e, tot de bouwgeschiedenis van den Dom te Utrecht: de brandveiligheid in de kap op het kruiswerk, *id.*, pp. 305-309 en 344.
8. De inwijding van de Cathedraal te Reims op 18 October 1937, *id.*, pp. 445-448.
9. Boekbespreking (Le Corbusier), *Quand les Cathédrales étaient blanches, voyage au pays des timides.*, *id.*, p. 452.
10. De Dom te Utrecht, *Prot. techn. econ. huish.* Gids, jrg. 3 (1937), 41, pp. 5-7.

1938

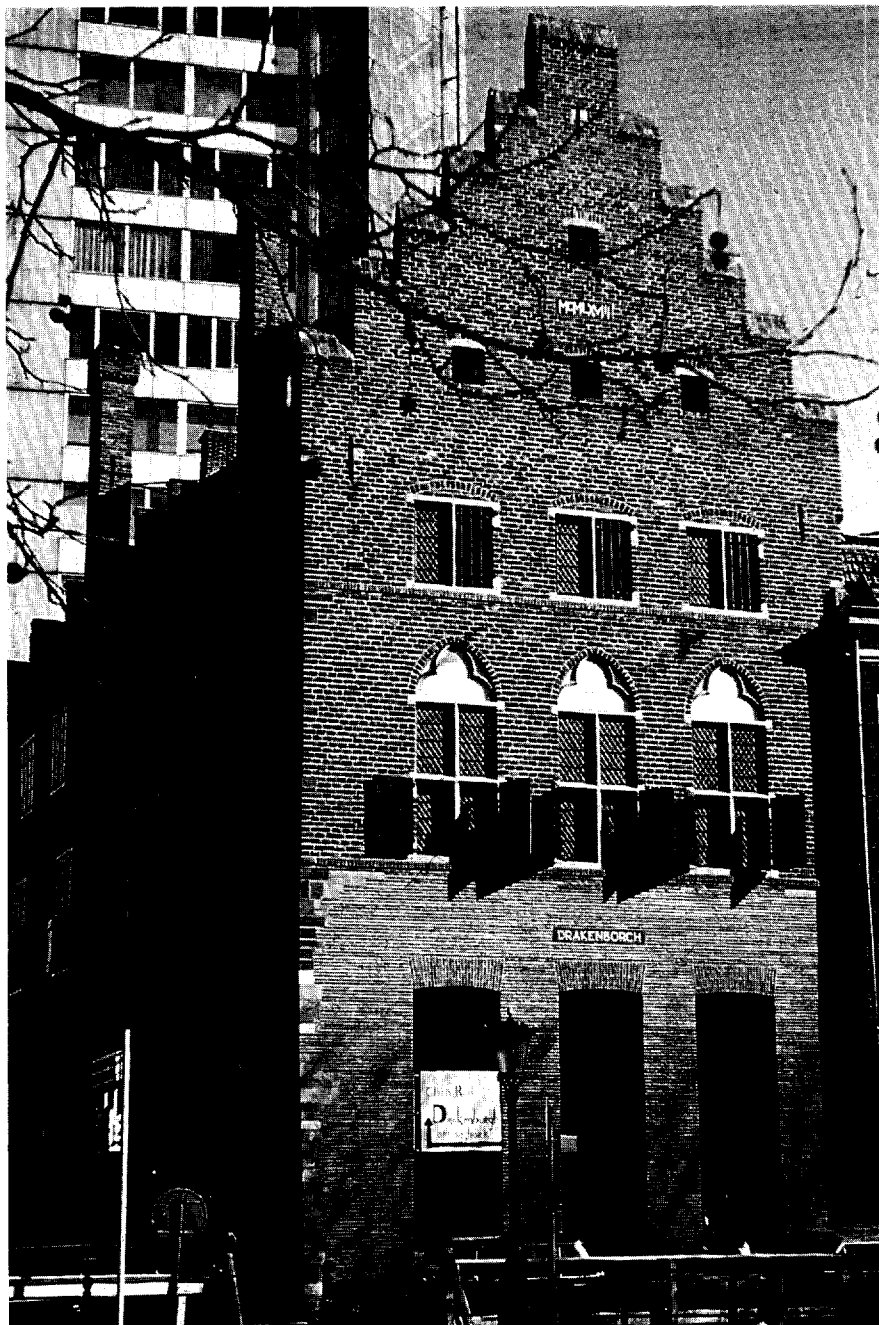
1. De spits van den Domtoren, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1938, pp. 25-41.
2. Sprekende van Pieter Saenredam, *De 8e Opbouw*, jrg. 9 (1938), 19, pp. 185-187.

1942

1. (G. C. Labouchère en Th. Haakma Wagenaar), Verslag van een onderzoek naar de bouwgeschiedenis van het stadhuis te Middelburg, dienende ter beoordeling van de wijze, waarop dat stadhuis hersteld zou moeten worden, Utrecht 20 november 1942.

Afb. 1. en 2.

Het huis Drakenburg, Oudegracht 114, Utrecht. De voorgevel van dit laat 13de-eeuwse huis is reconstruerend gerestaureerd door Th. Haakma Wagenaar. Voor het bovendeeel bestonden tal van aanwijzingen, onder meer in de vorm van bewaard gebleven profielstenen. Van de benedenzone waren alleen de hoekblokken bewaard en de dagkantlijnen van de oorspronkelijke ingang; daarom is daar een kleine baksteen toegepast. Bovenin op een gevelsteen het jaartal van de reconstructie (foto's C. L. Temminck Groll, 1964-1969)

1948

1. Een torenfamilie met een slechte reputatie (over de Walburgstoren te Zutphen), *Heemschut*, 1948, pp. 44-46.
2. Beauvais wilde de hoogste toren ter wereld bezitten, het werd een ramp, *De Uitkijk*, 1948, pp. 10-11.

1958

1. De verkeersproblemen in de binnenstad van Utrecht, *Forum*, maandblad voor architectuur en gebonden kunst, 13e jrg. (1958/1959), pp. 358-368.

1962

1. De werktuigen en attributen van Christus' lijden afgebeeld in de Domkerk (artikelenreeks), *Hervormd Utrecht*, jrg. 17 (1962), nrs. 36-42.

1968

1. Geert Grote en de Domtoren, *Maandblad Oud-Utrecht*, 1968, pp. 80-84.

1970

1. Verslag archiefonderzoek en bouwhistorische begeleiding restauratie, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag 1969/1970, nr. 1, Utrecht z.j., pp. 49-66.
2. De belichte Dom, *Hervormd Utrecht*, kerstnr. 1970, pp. 4-6.

1971

1. Het voltooiingsontwerp voor de Sint-Lievens Monstertoren te Zierikzee, *Bulletin K.N.O.B.*, mei 1971, pp. 31-37.
2. De binnenstadskerken van Utrecht, *Akademiedagen*, Amsterdam 1971, deel 22, pp. 40-54.
3. Enige hypothesen van Dr. G.C. Labouchère over het middeleeuwse Utrecht, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1971, pp. 13-32.

1972

1. Bouwstijlen in Europa, *Blijf bij*, cursus restauratie oude gebouwen, 's-Gravenhage 1972, p. 229 e.v.
2. Verslag bouwhistorische begeleiding restauratie binnenstadskerken, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 2 (1971-1972), pp. 35-55.
3. Archiefonderzoek door pastoor M.H. de Vries te Nijkerk, *id.*, pp. 57-59.

1973

1. (A. Graafhuis en Th. Haakma Wagenaar), De Romaanse St. Nicolaaskerk, *Het vijf kerken restauratieplan*, 1e jrg. (1973), nr. 1, pp. 5-16.
2. De ramen in het schip van de St. Nicolaaskerk, *Het vijf kerken restauratieplan*,

- 1e jrg. (1973), nr. 2, pp. 2-8.
- Overzicht van bouwkundige termen en tekeningen, bijlage bij *Het vijf kerken restauratieplan*, 1e jrg. (1973), nr. 3.

1974

- Verslag bouwhistorische begeleiding restauratie binnenstadskerken, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 3 (1973-1974), pp. 35-55.
- In memoriam dr. Eduard Johannes Haslinghuis, *Jaarboek Oud-Utrecht*, 1974, pp. 193-197.
- (A. Graafhuis en Th. Haakma Wagenaar), Het 'tempeest' van 1674, *Het vijf kerken restauratieplan*, 2e jrg. (1974), nr. 3/4, pp. 1-17.

1975

- Memorandum Domtoren*, (Utrecht) 1975, 3 dln.
- Gewelfsleutels in de Jacobikerk, *Vijf kerken restauratieplan*, 3 jrg. (1975), nr. 4, pp. 1-12.

1976

- De Domtoren en zijn klokken, *Maandblad Oud-Utrecht*, mei 1976, pp. 33-35.
- Geschiedenis van de bouw en restauratie van de Jacobikerk, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 4 (1975-1976), pp. 44-64.
- De raamtraceringen in de Jacobikerk, *id.*, pp. 65-80.

1977

- Jacobikerk, bouwgeschiedenis en restauratie, *Het vijf kerken restauratieplan*, 5e jrg. (1977), nr. 1, pp. 1-20.
- Monicakerk, *Maandblad Oud-Utrecht*, mei 1977, p. 56.
- De raamtraceringen in de Jacobikerk, *Het vijf kerken restauratieplan*, 5e jrg. (1977), nr. 3/4, pp. 1-14.

1978

- Cursus kennisoverdracht*, Dom (gestencilde uitgave, ex. aanwezig bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist, 1978).
- Bouwgeschiedenis en architectuur van de Nicolaïkerk te Utrecht, *Symposion 1978 Utrecht*, over restauratie en functie van middeleeuwse kerken, pp. 9-34.
- Bouwhistorische begeleiding, Domkerk, Nicolaïkerk, Janskerk, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 5 (1977-1978), pp. 57-102.

1979

- Bouwstijlen in Europa, *Cursus restauratie van oude gebouwen*, 's-Gravenhage

1979, pp. 1-1 t/m 1-19.

- Het torenfront van de Nicolaïkerk vertelt zijn geschiedenis, *Het vijf kerken restauratieplan*, 7e jrg. (1979), nr. 2, pp. 1-11.
- Het nieuwe dakkruis op de domkerk, *Het vijf kerken restauratieplan*, 7e jrg. (1979), nr. 3, pp. 1-7.
- Bij het afscheid van de architect C.A. Baart de la Faille, *Maandblad Oud-Utrecht*, dec. 1979, pp. 149-152.

1980

- De Buurkerken welke aan de huidige voorafgingen, *Het vijf kerken restauratieplan*, 8e jrg. (1980), nr. 1, pp. 1-20.

1981

- De verbouwing van de Buurkerk in de 15e eeuw, *Het vijf kerken restauratieplan*, 9e jrg. (1981), nr. 1, pp. 1-12.
- De toren en zijn klokken, *Ergens beginnen de klokken hun lied*, zeven opstellen over de historie en de restauratie van de Utrechtse Domtoren, zijn carillon en zijn luiklokken, Utrecht 1981, pp. 13-35.
- Bouwhistorische begeleiding Domkerk, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 6 (1979-1980-1981), pp. 77-103.
- Herinneringen uit de jaren 1911-1921, *Op de Rails*, 49e jrg. (1981), pp. 101-106.

1982

- De verbouwing van de Buurkerk in de 16e eeuw, *Het vijf kerken restauratieplan*, 10e jrg. (1982), nr. 1/2, pp. 1-16.

1985

- Werktuigen en attributen van Christus' lijden in de kapel van Rudolf van Diepholt, *Het vijf kerken restauratieplan*, 13e jrg. (1985), pp. 1-16.
- De voormalige Bijhouwerstoren te Utrecht, *Bouwen in Nederland*, vijftwintig opstellen over nederlandse architectuur opgedragen aan Prof. Ir. J.J. Terwen (Leids Kunsthistorisch Jaarboek 1984), Delft 1985, pp. 157-177.

1986

- De gebrandschilderde ramen in de Dom, *Het vijf kerken restauratieplan*, 14e jrg. (1986), nr. 3, pp. 1-8.
- Bouwhistorische begeleiding, Buurkerk, Domkerk, *Restauratie vijf hervormde kerken in de binnenstad van Utrecht*, jaarverslag nr. 7 (1982-1983-1984), Utrecht 1986, pp. 101-145.
- De bouwgeschiedenis van de Buurkerk, *id.*, p. 146-183.

1988

- (Th. Haakma Wagenaar † en W. Haakma Wagenaar), Gothiek in de 14e eeuw, *De Stenen Droom*, opstellen over bouw-

kunst en monumentenzorg, opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll, Zutphen 1988, pp. 175-186.

Over Th. Haakma Wagenaar

T. van Hoogeveest, A.F.E. Kipp, R. Meischke en C.L. Temminck Groll, in: *Maandblad Oud-Utrecht* 1978, pp. 55-60.

Werkgroep Restauratie, afd. Bouwkunde TH Delft, *Torens, tekeningen van Th. Haakma Wagenaar*, Delft 1983, catalogus bij een in januari-februari van dat jaar op de toenmalige Afdeling gehouden expositie van zijn werk (een kleinere tentoonstelling werd een jaar eerder reeds gehouden op de TH van Eindhoven).

C.L. Temminck Groll, Theunes Haakma Wagenaar, architect, Utrecht 5 mei 1908-2 september 1986, *Maandblad Oud-Utrecht*, 1986, pp. 96-97.

A. Graafhuis, Bij het heengaan van Theunes Haakma Wagenaar, *Het vijf kerken restauratieplan*, 14e jrg. (1986), nr. 4, pp. 1-4.

C. Schilp, Th. Haakma Wagenaar 1908-1986, Met oog voor detail, *NRC-Handelsblad* 8 sept. 1986, p. 6.

* Met veel dank aan mevr. drs. A.C. Krakenburg-Vos voor haar zorgvuldige uitwerking van deze bibliografie.